

Visuell kultur i barns vardagsliv – bilder, medier och praktiker

Anna Sparrman

Avhandlingen *Visuell kultur i barns vardagsliv – bilder, medier och praktiker* är en tvärvetenskaplig avhandling som studerar barn som kulturella aktörer. Det är en receptionsstudie som väver samman begrepp som konsumtion, reception och produktion (jfr Bjurström, Fornäs & Ganetz 2000).

Varje avhandling har en bakgrund som intresset, tänkandet och inspirationen hämtar sin näring ur. Det kan vara en nyfikenhet eller en tro på att det finns en berättelse att förtälja som ännu inte är formulerad på just det sätt du tänkt dig. Det är framförallt två olika saker som väckt mitt intresse för att genomföra det arbete som ligger till grund för avhandlingen *Visuell kultur i barns vardagsliv – bilder, medier och praktiker* (Sparrman 2002a).

Det ena intresset växte fram under mina fem år som antikvarie och museipedagog. Få aktiva museipedagoger i Sverige har en pedagogisk utbildning. Det betyder inte att museipedagoger saknar utbildning men att utbildningen är disciplinär och att kompetensen består i att vara bland annat utbildad etnolog, kulturhistoriker, konstvetare och arkeolog snarare än pedagog. Inom museisektorn bedrivs trots brist på dokumenterad pedagogisk kompetens ändå högkvalificerad pedagogisk verksamhet och ofta används drama-, dialog- och lekpedagogik för att levandegöra det svenska kulturarvet (*Upptäckarglädje! Om museipedagogik* 1999). Efter att ha arbetat med barn inom museisektorn kom jag att uppleva ett behov av att förstå barn som något annat än kulturkonsumenter och ett behov av att fördjupa mina kunskaper kring barn i stort. Jag mötte barn och ungdomar nästan varje vecka men jag hade egentligen väldigt lite kunskap

om den materiella och kulturella värld som barn utformar i gemenskap med varandra.

Väl som doktorand på forskningsinstitutionen tema Barn vid Linköpings universitet kom min bild av museisektorn problematiseras ytterligare. Barn är en av museernas största besöksgrupper. Ändå finns det få museer som aktivt samlar in föremål som är direkt kopplade till att vara barn idag. Leksaker finns i viss utsträckning men material som berättar om deras vardagsliv, om hur det är att vara barn idag, vilka idoler som är gångbara, vilka spel som spelas, vilka umgängesformer som gäller och hur klädmodet ser ut hos yngre barn (6-8 år) finns inte i en jämförbar utsträckning i museernas arkiv.¹ En rimlig slutsats som kan dras av förhållandet är att barn endast konsumerar kultur utan att själva producera någon, vilket inte är korrekt. När jag vände blicken mot barns gemenskaper fanns det en mängd visuella produkter såväl som produkter skapade av barn att fästa blicken på. Eftersom min egen vetenskapliga bakgrund är kulturvetenskaplig med inriktning på konst- och bildvetenskap blev det rätt självklart att blicken hamnade på visuella aspekter i barns vardagsliv, så som – bilder, färger, design, rum, ytor, blickar och betraktande – och vad såg jag? Bland annat fenomen som samlarbilder- och idolbeundran. Dessutom synliggjordes konflikter mellan barn och föräldrar, barn och pedagoger och mellan olika vuxengrupper kring fenomen som Pogs, Halloween och Spice Girls, konflikter som ibland benämns *moraliska paniker* (Cohen 1987). Denna till synes generationspräglade konflikt mellan vuxna och barn blev den andra ingången som kom att utmärka utformningen av studien eftersom den ledde till frågan om vad barn egentligen gör när de är i gemenskap med varandra och exempelvis ägnar sig åt ett visuellt fenomen som Spice Girls?

Bild och visualitet

Ett allmänt vedertaget påstående idag är att vi lever i ett bildtätt samhälle. Det är dock inte det som har varit det avgörande för avhandlingens upplägg. Ett medium som till exempel teve är inte det enda sättet att influeras och formas av det visuella, det handlar snarare om att hela

¹ Det bör emellertid nämnas att forskare vid Etnologiska institutionen vid Göteborgs universitet nyligen exempelvis initierat samarbete kring ett projekt om barnkläder tillsammans med Textilmuseet i Borås och läns museerna i Västra Götalandsregionen i Sverige.

tillvaron organiseras enligt visuella principer och strategier. På sjukhuset följer man den gröna linjen i golvet för att komma till rätt avdelning, köpcentrum organiseras med visuella detaljer som ska få det att påminna om och *se ut som* en gata med trottoarer från en central stadskärna (Becker 2001). Leksaksaffärer organiseras i flick- respektive pojkvindelningar. Flickornas sida skimrar i rosa och pastellfärger medan pojksidan karaktäriseras av dovare färger som, grönt, brunt och svart. Det skulle gå att beskriva ytterligare situationer som följer liknande visuella principer men det ska inte göras här. Poängen är, att trots dessa förhållanden har de flesta under lång tid behandlat det visuella och visuella strategier som om de vore genomskinliga och som om varken mening eller kunskap konstitueras när människor möter och interagerar med dessa strategier i vardagen. Visst har bilder både historiskt och idag tilldelats makt över människan på en mängd olika sätt och av en mängd olika intressenter det är också därför som det ibland uppstår så kallade moraliska paniker kring bilder av exempelvis idoler, eftersom bilden tillskrivs ett inneboende värde (Freedberg 1991). En av poängerna i avhandlingen är att visualitet är så mycket mer än bara bilder som objekt. Det handlar om allt *det människor ser* – om färg, riktning, dynamik, komposition och strategier för hur detta används och tolkas – och i denna väv av visualitet utgör bilder endast *en* viktig del (Becker 1998, Mirzoeff 1998, Rogoff 1998).

Avhandlingens syfte är alltså att förstå barns användning av visuell kultur, tolkat genom deras vardagliga handlingar. Tanken är att förstå hur barns användning av det visuella både formar och formas av barnen när de interagerar med varandra. Det betyder att arbetet går ut på att studera vilka barns visuella praktiker är, vad deras praktiker berättar om visuell kultur och vad de berättar om barns vardagsliv och om barns identiteter.

Genom deltagande observationer på ett svenskt fritidshem (Lövkojan²) har 64 barn (6-8 år) under en period av fem månader observerats med hjälp av videokamera. Istället för att fokusera en speciell enskild praktik, som till exempel barns tecknande, har utgångspunkten varit att följa barnen och låta dem ”leda” observatören (mig) till bilderna och visualiteten i deras vardagsliv (Drotner 1996). Grundtanken med videoinspelningarna har varit att studera interaktionen mellan barnen i kamratgruppen, därmed står barnens gemenskap i kamratgruppen i fokus snarare än enskilda

² Anledningen till att det blev just fritidshemmet Lövkojan var att barnen där tilläts ta med sig saker hemifrån, vilket inte är kutym på alla fritidshem. Fritidshemmet blev därmed en mötesplats mellan hem och institution och en bra utgångspunkt för att studera vilka bilder barn själva väljer att engagera sig i.

individuella barn.³ Detta metodiska angreppssätt bygger på ett tvärvetenskapligt perspektiv och synsätt.⁴ Det i sin tur gör att barns kultur inte studeras som ett enhetligt fenomen utan som en oerhört komplex väv som länkar samman exempelvis aspekter som skapande, bruk av produkter, samtal mellan barnen, blickar och vilka bilder man kan ha på kläderna. Utan några synliga motsättningar i barnens aktiviteter blandas således populärkultur (TV, idoler, serietidningar, tatueringar, Disneykaraktärer) och så kallad kanoniserad kultur (jordgloben, bilderböcker, utklädningskläder). Det tvärvetenskapliga teoretiska ramverket i kombination med detaljerade studier av social interaktion gör det möjligt att se komplexiteten i det visuella vardagslivet.

Visuella konventioner

I avhandlingens fem empiriska kapitel behandlas skilda aspekter av barn och visualitet. I analyserna framkommer att barnen kombinerar det visuella med språkliga såväl som kroppsliga aspekter (gester, blickar). Studien visar hur barnen använder sig av det visuella för att medvetet eller omedvetet tvinga in världen i en ordning.

Genomgående visar exemplen att barnen befinner sig i ett ständigt förhandlande om vilka meningar som det visuella skall tilldelas i olika situationer. Allt, från det lilla till det stora, förhandlas; Hur mycket text ska en serietidning ha? Vilka betydelser har de olika visuella symbolerna på sällskapsspelets spelplan? Kan Grönland verkligen vara vitt och Island grönt? Vilken artist i Spice Girls visar naveln? Är en toalett en pojktoalett bara för att väggarna i den är blå? Vem får titta på vem? Vem får avbilda vem? Det stannar inte vid förhandlingar om de visuella aspekterna utan gemenskapen kring det visuella genererar även förhandlingar om vänskap, makt och identitet.

³ Efter avslutat arbete på fritidshemmet intervjuades åtta av fritidshemsbarnen i deras respektive hemmiljö. Utgångspunkten för intervjuerna var de bilder som fanns på väggarna i deras rum.

⁴ Med tvärvetenskap menas här att forskningsfrågan är tematisk. Istället för att utgå från ett antal olika disciplinära ståndpunkter är frågan utgångspunkten för studierna. För att besvara frågan kombineras teorier och metoder från olika discipliner och som en följd skapas nya teoretiska kombinationer vilket leder till att ny kunskap produceras (jfr exempelvis Rogoff 1998).

Att seendet är kulturellt präglad medför att det i vissa lägen går att tala om ett normaliserat seende. Med det avses att präglingen är så djupt inbäddad i kulturella föreställningar att det krävs oerhört mycket av individen för att se bortom förväntningar om det allmängiltiga. Det krävs inte bara kunskap utan också mod att ifrågasätta det allmängiltiga, vilket är möjligt att se i interaktioner mellan barn, och visas i exemplet nedan.

Två flickor lekte i mysrummet på fritidshemmet. En av dem bar en gul kjol i blankt tyg, medan den andra var draperad i en svart blank mantel med röda band (se bild 1). Manteln var knuten runt hennes hals. Innan episoden nedan ägde rum hade flickorna diskuterat vem som skulle ha kjolen och vem som skulle bära manteln.

De hade kommit överens om att ha de olika plaggen en stund var. Leken utgick från bilder hämtade ur en stor sagobok som tillhörde fritidshemmet. Flickorna gick med jämna intervaller fram till boken och tittade på bilderna som de använde för att driva fram både sina karaktärer och berättelsen i leken.

Exempel 1

Deltagare: Ronja (Mantel), Gunhild (Kjol)⁵

Plats: Mysrummet⁶

1. Gunhild: Så där kan man ju ha. Fast du ser nästan ut som en prins.
2. Ronja: (Börjar dansa runt i rummet) La, la la. (Stannar upp). Då får jag väl se ut, tjejer har faktiskt också mantlar.
3. Gunhild: Jaha.
4. Ronja: La, la, la. (Dansar runt i rummet).
5. Gunhild: Vi båda är prinsessor.
6. Ronja: Okej. La, la, la. (Dansar runt).
7. – – – (Uteslutet 0.25.22 – 0.27.41).
8. Gunhild: Om man bara har den här och inte har kjolen då kan man va prins eller trollkarl eller häxa, eller prinsessa.
9. Ronja: Jag är prinsessa. Vad kan man va ifall man har det där då?
10. Gunhild: Såhär? Då är man också prinsessa.
11. Ronja: Å drottning, kan man va, å häxa, kan man va å kille.
12. Gunhild: Ja, man kan va häxa.
13. Ronja: Kille, kan man va.
14. Gunhild: Kille?
15. Ronja: Ja.
16. Gunhild: Inte med den här. (Tittar ner på sin egen kjol).
17. Ronja: Jo, det kan man.
18. Gunhild: Jag ser ful ut som kille såhär. Bakifrån ser man så fin ut.

Visuella attribut som en kjol och en mantel kan fungera som redskap både för att fastställa och för att förhandla kulturellt kön. Flickornas interaktion synliggör hur kjolen och manteln ingår som en del i de kulturella överenskommelser som vårt samhälle tillskriver kvinnligt och manligt. Samtidigt visar Ronja att regelsystemet inte är lagbundet enligt några

⁵ Observera att alla namn på platser och personer i texten är fiktiva för att garantera anonymitet.

⁶ Praktik 272 Läser (bok & klär ut sig), VHS 022, 0.21.01-0.53.22, 981126.

naturlagar när hon säger att manteln inte av automatik gör mannen. Ronja visar att kön har dimensioner av att vara kulturella och sociala konstruktioner som går att ifrågasätta, även om det inte är lätt. För att överhuvudtaget kunna ifrågasätta krävs det, som i Ronjas fall, att hon vet hur den kulturella koden fungerar, först då kan hon också börja ifrågasätta och förändra den. Exemplet visar också att barn omförhandlar och förändrar (Ronja) samtidigt som det visar att barn också reproducerar (Gunhild) traditionella värderingar av manligt och kvinnligt.

Att anpassa sig till visuella kulturella konventioner kan också vara en tillgång eftersom den hjälper individen att ta sig fram i livet. Det är viktigt att kunna tolka den visuella kulturen för att fungera i samhället och i det sociala samspelet. Genom att exempelvis inte känna till vad skylten på toalettdörren signalerar riskerar man att överträda konventioner som i förlängningen kan leda till social utstötning. De visuella regelsystemen är alltså på en och samma gång ett hjälpmedel och något som begränsar varje individs handlingsutrymme, en komplexitet som barnen i studien visar att de lever i.

Successiv appropriation

Studien visar på att visualitet är något mer än estetik och att visuella fenomen skär på tvärs genom livet. Barn lever på så vis ett flerdimensionellt liv. De gillar inte bara teve, ritar inte bara den tecknade kommersiella figuren *Sonic* eller Disneykaraktären *Mulan* och är inte bara fans, utan de är också intresserade av jordklotets egenskaper och av att baka pepparkakor. Det finns alltså ingen entydig användning av det visuella, och den successiva appropriationen⁷ – som analyserna påvisar – tyder på att exempelvis ett teveprogram inte är avslutat bara för att teven stängs av. Programmets betydelser fortsätter att förhandlas i barninteraktionen på fritidshemmet, vilket innebär att nya betydelser av exempelvis teveprogram uppstår i kamratgruppen.

⁷ Appropriation används här i enlighet med John B. Thompsons (1997) användning av begreppet. Han menar att appropriation är när en individ tar fasta på ett meningsbärande innehåll i exempelvis ett teveprogram och sedan omvandlar det till något eget. Det innebär att även om betraktarrollen är given på förhand så går det aldrig att på genrell basis i förväg avgöra vilken aspekt som betraktaren kommer ta till sig. Meningen uppstår i mötet mellan betraktaren, det objekt betraktaren tittar på och den sociala kontexten.

Vid ett tillfälle satt två pojkar vid ett bord i fritidshemmets stora allmänutrymme. De ritade serie- och datafiguren Sonic⁸ (se bild 2) och berättade för varandra om sina monster och robotar, den ena historien värre eller elakare än den andra. Monstren var antingen försedda med vassa tänder eller vassa taggar samtidigt som det sprutade blod, och en av pojkarna hävdade i samtalet att Sonic var arg för att någon dödat hans farfar. I dessa berättelser som pojkarna skapade tillsammans utspelade sig följande dialog:

Sonic med snurrfötter till höger i bild och med vanliga ben till vänster. I raketen Robotnick med stora mustascher. Ritad av Samuel 8 år.

⁸ *Sonic* är ett teveprogram som under hösten 1998 visades varje vardagsmorgon på Barntrean (TV3), en av de kommersiella kanalerna. Sonic är en blå igelkott som kan förvandla sig och bli både snabb och farlig. Han kan transformera sig till ett hjul där samtliga taggar vänds utåt och blir enormt vassa. Med hjälp av taggarna kan Sonic skära sig igenom i princip vad som helst.

Exempel 2

Deltagare: Per, Olle

Plats: Stora samlingsrummet⁹

1. Per: (Ritar) Varför, egentligen varför försöker, egentligen varför försöker Robotnick stoppa ee ho-, ro-, Sonic och varför, varför br- varför försöker han. (Avbruten)=
2. Olle: =döda Sonic.
3. Per: Varför, varför, varför gör han det x? Vet du det Olle?
4. Olle: Mm. För att han retar Robotnick hela tiden och då vill han hämnas. Vet du vad det hämnas är?
5. Per: Det är när man vill slå tillbaka.
6. Olle: Ja det är när man vill döda dom. (Liten paus). OH, här är Sonic, han bara sågar som värsta.

Dialogen visar att inflytandet på de båda pojkarna inte varit ett och detsamma när och om de tittat på teveprogrammet Sonic. Den visar också att tevetittandet inte tar slut med själva tittandet utan att samvaron med kamraterna kring Sonic bidrar till en ny förståelse, en annan förståelse än den de haft tidigare, en förståelse som de kan bära med sig till nästa tillfälle för tevetittande eller nästa gemensamma ritsession. I exemplet besvarar Olle Pers fråga (tur 1) genom att förklara vad grundkonflikten i *Sonic* handlar om och detta trots att de ritar Sonic nästan varje dag. Exemplet tydliggör hur svårt det är att avgöra var och när influenserna från ett teveprogram slutar och hur svårt det är att i förväg avgöra vad det enskilda barnet har eller kommer att appropriera i interaktionen med kamraterna. Det går med andra ord inte att tala om *en* påverkan. Inflytande slutar aldrig och fixeras inte en gång för alla, att påverkas av något är att befinna sig i en ständig process och förändring där flera intryck existerar samtidigt (Bjurström o.a. 2000, Thompson 1997). Kunskaper hämtade från vardaglig interaktion mellan människor blandas med erfarenheter inhämtade från fiktionen, vilket gör att inte ens Sonic är ett enhetligt subjekt. Det antyder också att idolbeundran inte är något enkelt.

⁹ Praktik 151Ritar/målar (Sonic), VHS 013, 2.10.04-2.43.30, 981022.

Idolbeundran

De episoder som analyserats av flickors kamratsamvaro kring Spice Girls på fritidshemmet visar hur flickorna kämpar för att likna artisterna och göra samma saker som dem. Genom dessa handlingar prövar och laborerar de både med artisternas identiteter och med sina egna. Men det visar också att det finns en variation i vad flickorna väljer att ta till sig, de hierarkiserar inte popidolerna exakt likadant och även om de tycker om samma artister är motiveringarna varför de gör det inte alltid de samma. Att de har fantasier och åsikter om idolerna är ändå tydligt men att de tror att de *är* idolerna finns det inget som tyder på.

Analyserna visar att idolbeundran inte är något ensamverk utan bygger på kunskaper och betydelser som delas med andra. När beundran för idoler förändras eller upphör visar analyserna att det kan bero på förändringar antingen hos idolerna eller att barnen själva gör omvärderingar och omprioriteringar. Exempelen visar att barnen inte accepterar och tycker om idoler på vilka premisser som helst.

Genom att använda Grossbergs (1992) teoretiska ramverk har det varit möjligt att visa att barnens engagemang för idoler bygger på känslomässiga investeringar. Känslan lyfts gärna fram som något positivt i den kanoniserade (estetiska) kulturen när man talar om exempelvis skaparprocessen men som redan nämnts framstår känslan i populärkulturen ofta som en belastning, en aspekt som nedvärderar dess betydelser (Buckingham 2000, Seiter 1993). Att barn bryr sig om och engagera sig i idoler måste dock tas på allvar eftersom det är ett projekt som kräver en hel del av beundraren. Om Grossbergs (1992) resonemang att ett engagemang i idoler kan grundlägga engagemang för andra saker i livet går det också att ifrågasätta den rädsla eller moraliska panik som ibland dyker upp i vuxenvärlden för fenomen som exempelvis Spice Girls, Pokémon eller Halloween.

Att vara *fans* framstår varken som homogent eller som patologiserat. Istället framstår identiteten som fan som en bland flera identiteter hos en individ.

Blick och barndom

Att studera barns kultur ur ett tvärvetenskapligt perspektiv leder till att även förståelsen av barn och barndom ifrågasätts. Genom att studera barns blickar i det inspelade videomaterialet för att förstå barn inte bara som verbala utan också som betraktare ledde till att sexualitet synliggjordes som en återkommande tematik i samvaron mellan barnen. En tematik som mer eller mindre saknas i dagens föreställningar om barns vardag och barndom förutom när det talas om sexuella övergrepp (Walkerdine 1998). Det finns en poäng med att belysa barns vardagliga användning av blicken och förhållandet till sexualitet, vilket Walkerdine (1998) påpekar. Anledningen är att det framträder en mer varierad syn på sexualitet men också på barn. Vuxna har en tendens att likställa sexualitet med själva sexualakten, vilket inte är poängfullt i förhållande till barn.¹⁰ Problemet med att förstå att barn använder sexualitet som en strategi för att öka sin egen status, förlöjliga någon eller framhäva den egna integriteten, omkullkastar idén om en oskuldfull barndom befolkad med oskuldsfulla barn (Walkerdine 1998).

Analyserna framhåller blickens betydelse för en visuell aspekt som att utveckla bröstväxt (jfr även Sparrman 2002a) eller rita varandra i karikatyrform med synliga könsorgan och reaktionen över att bli framställd så inför alla andras blickar. Analyserna omkullkastar teorier (Mulvey 1992) om att flickor skulle vara passiva och bli tittade på medan pojkar är aktiva och betraktande.

Betydelsen av att studera vad barn faktiskt gör i den sociala interaktionen med varandra skapar förutsättningar för att förstå barns kulturer på nya sätt. Avhandlingen syftar inte till att avgöra vad som är bra eller dåligt för barn utan att visa på vad bruket av visuell kultur kan innebära för dem. Frågan är om det överhuvudtaget är utifrån normativa ställningstaganden om vad som är bra eller dåligt som barns kultur bör diskuteras. Så länge diskussionen om det visuellas roll i barns liv utgår från antaganden om en strikt åtskillnad mellan populärkultur och kanoniserad kultur, och exempelvis antaganden om att barn är naturliga och oskuldsfulla, kommer alla positioner att vara låsta. Dessa antaganden

¹⁰ I studien anammas en socialt konstruerad förståelse av sexualitet där sexualitet förutom de sociala meningar som är kopplade till kroppen (det biologiska könet) även innefattar sexuella handlingssätt, vanor och aktiviteter (jfr exempelvis Larsson 2001).

omöjliggör djupare diskussioner och alternativa sätt att förstå och bemöta barns kultur.

Genom att följa barnen i deras vardag blir det tydligt hur visuella strukturer ser ut kring barn, hur de begränsar tillvaron men också hur barn kan verka som aktörer och hur det visuella kan fungera som en resurs i det sociala handlandet. Det går att konstatera att studier av vardagslivet, det som kanske vid första anblicken framstår som trivialt och självklart, blottlägger nya mönster varifrån nya diskussioner och eventuella förändringsarbeten kan inledas.

Referenser

- Becker, Karin. 1998. Bilden i den visuella kulturen/The image in visual culture. I: C. Heideken, red. *Xposeptember: Katalog Stockholm fotofestival 1998*: 17-36.
- Becker, Karin. 2001. Bara titta: Solna centrum som visuell arena. I: K. Becker, E. Bjurström, J. Fornäs & H. Ganetz, red. *Passager: Medier och kultur i ett köpcentrum*: 179-208. Nora: Nya Doxa.
- Bjurström, Erling, Fornäs, Johan & Hillevi Ganetz. 2000. *Det kommunikativa handlandet: Kulturella perspektiv på medier och konsumtion*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Buckingham, David. 2000. *After the Death of Childhood: Growing up in the Age of Electronic Media*. Cambridge: Polity Press.
- Cohen, Stanely. 1987. *Folk Devils & Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*. Oxford & New York: Blackwell.
- Drotner, Kirsten. 1996. Less is more: Media ethnography and its limits. I: P. I. Crawford & S. Baldur Hafsteinsson, red. *The Construction of the Viewer: Media Ethnography and the Anthropology of Audience*: 28-46, (NAFA 3). Højbjerg: Intervension Press.
- Freedberg, David. 1991. *The Power of Images: Studies in the History and Theory of Response*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Grossberg, Lawrence. 1992. Is there a fan in the house?: The affective sensibility of fandom. I: L. A. Lewis, red. *The Adoring Audience: Fan Culture and Popular Media*: 50-65. London & New York: Routledge.
- Larsson, IngaBeth. 2001. *Children and Sexuality: "Normal" Sexual Behaviour and Experiences in Childhood*. (Diss.). Linköping university medical dissertations: 689. Linköping Universitet.
- Mirzoeff, Nicholas. 1998. Whats is visual culture? I: N. Mirzoeff, red. *The Visual Culture Reader*: 3-13. London & New York: Routledge.
- Mulvey, Laura. 1992. Visual pleasure and narrative cinema. I: *The Sexual Subject: A Screen Reader in Sexuality*: 22-34. London & New York: Routledge.
- Rogoff, Irit. 1998. Studying visual culture. I: N. Mirzoeff, red. *The Visual Culture Reader*: 14-26. London & New York: Routledge.
- Seiter, Ellen. 1993. *Sold Separately: Children and Parents in Consumer Culture*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.

- Sparrman, Anna. 2002a. Spectatorship in a visual world: Sexuality in children's interaction. I: R. J. Granqvist. *Sensuality and Power in Visual Culture*: 110-119. Institutionen för Moderna språk. Umeå Universitet.
- Sparrman, Anna. 2002b. *Visuell kultur i barns vardagsliv – bilder, medier och praktiker* (Diss.). Linköping studies in arts and science; 250. Linköping Universitet.
- Thompson, John B. 1997. *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*. Cambridge: Polity Press.
- Upptäckarglädje! Om museipedagogik*. 1999. Statens kulturråd: Stockholm.
- Walkerdine, Valerie. 1998. *Daddy's girl: Young Girls and Popular Culture*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Anna Sparrman
Tema Barn
Linköpings universitet
SE-581 83 Linköping, Sverige
e-post: AnnSp@tema.liu.se